

אזמרה לשמך

פסקי הלכות ותשובות מפי מורנו הגאון רבי עמרם פריד שליט"א

הלכות תשעה באב

דברי נהי וקניה
מפי מורנו הרב שליט"א
לאחר תפילת ערבית בליל
תשעה באב
בבית המדרש אהל שמשון,
רח' בן פתחיה 4 ב"ב.
ערבית בשעה 20:24
ניתן להאזין בקו בית
ההוראה - שלוחה 2

תוכן עניינים

ערב תשעה באב | סעודה המפסקת | הפטורים מהצום |
דיני התענית - רחיצה, סיכה, נעילת הסנדל, שאילת
שלום, הדברים המותרים ללמוד ולקרוא, ישיבה על
הארץ, מנהג איסור מלאכה | חולה וקטן האוכלים
בהיתר | טלית ותפילין | הכנות לשבת בתשעה באב |
מוצאי הצום (ליל י' אב, ערב שבת) | שו"ת לתשעה באב

ערב תשעה באב

לימוד תורה וטיול (רמ"א סי' תקננ)

א. מחצות היום של ערב תשעה באב, נוהגים ללמוד רק
דברים המותרים ללמוד בתשעה באב (הובאו להלן סע' מט-נו). מי
שקשה לו ללמוד רק דברים אלו, לומד כדרכו עד השקיעה.
ב. אסור לטייל בערב תשעה באב, אך יציאה לצורך ילדים
קטנים, אינה מוגדרת כטיול. שאר כל המלאכות, מותרות
עד השקיעה, ולכן אין איסור לעבוד עד השקיעה.

ג. סעודה שלפני סעודה המפסקת: יש לאוכלה קודם חצות
או לאחריו קודם מנחה [קטנה] סעודה ראשונה, ונוהגים
להרבות בה קצת במיני מאכל [ויש מקפידים לאכול בה פת
(עפ"י מג"א סי' תקנב ס"ק יא)].

יש להקפיד לאכול סעודה זו מוקדם, כדי שסעודה המפסקת
לא תהא אכילה גסה ועראית. נהגו להתפלל מנחה בין סעודה
זו לסעודה המפסקת.

סעודה המפסקת

גדר סעודה המפסקת

ד. סעודה המפסקת צריכה להיות: [א] לאחר חצות [ב]
הסעודה האחרונה לפני הצום.

לסעודה זו ישנם דינים מיוחדים, וכמבואר להלן (וראה בשו"ת שאלה ג,
שסעודה זו היא מצוה ולא חיוב גמור). אמנם סעודה שלא נתקיימו בה ב'
התנאים הנ"ל, אינה סעודה המפסקת, ומותר לאכול בה כרגיל.

ביצד יושבים

ה. יש לאכול סעודה המפסקת כשהוא יושב על הקרקע [ואין
צריך לחלוץ נעליו]. וע"פ הקבלה צריך להפסיק בינו לבין
הקרקע ע"י בגד שאינו לבוש בו.

ו. לא ישובו ג' אנשים יחדיו כדי שלא להתחייב בזימון, אלא כל
אחד ישב בפינה לבדו. ואף אם ישבו בטעות ג' ביחד, לא יזמנו.

האכילה בסעודה המפסקת

ז. נוהגים לאכול בה לחם וביצה קשה קרה, ונוהגים להטבילם
באפר, וישתה מים, ואומרים "זהו סעודת תשעה באב".

ח. [ואף שמן הדין מותר לאכול דברים נוספים שאינם
מבושלים (וכסע' הבא), מי שאפשר לו, לא יאכל עוד מאכלים
מלבד הנ"ל, ובלבד שיאכל בכמות שיהיה לו כח לצום].

ט. אסור לאכול בסעודה המפסקת שני תבשילים, ולכן
הנוהגים לאכול בה ביצה, אסורים לאכול מאכל מבושל נוסף
[אך מאכלים שאינם מבושלים, כגון ירקות ופירות חיים, מותר לאכלם].

לפיכך יש להקפיד לאכול את כל התבשילים שרוצים
לאכול, לפני סעודה המפסקת [ויזהר מברכה שאינה
צריכה].

י. מאכלים צלויים או מטוגנים או מעושנים, נחשבים
כתבשיל לעניין זה (וראה הרחבה בעניין זה, בשו"ת שאלות ד-ח). אך דברים
אפויים כעוגות, אינם כתבשיל.

יא. נהגו שלא לאכול דגים בסעודה זו. דין טונה וסרדינים
התבאר בשו"ת (שאלה ט).

יב. אין לשתות משקאות משכרים בסעודה זו, ואף לא
משקאות חשובים, כגון מיצי פירות. אך משקאות קלים
מותר. תה וקפה - להלכה מותרים ואינם חשובים כתבשיל (עיי'
סי' תקנב - שע"ת, ברכ"י, מחז"ב, ערוה"ש).

סיום הסעודה, ברכת המזון, ותחילת דיני האבלות

יג. יש לסיים את הסעודה קודם השקיעה.

יד. כל דיני האבלות מתחילים בשקיעה, אך עד השקיעה הכל
מותר. אמנם לעניין אכילה בלבד - אם רוצה לאכול לאחר
ברכת המזון - נכון שיעשה תנאי [אפילו במחשבה] שיוכל
לאכול לאחר ברכת המזון. ובדיעבד [שלא התנה], מותר
לאכול עד השקיעה.

סעודה המפסקת לפטור מהצום

טו. הפטורים מהצום [חולים וקטנים שהגיעו לחינוך], צריכים
להקפיד על דיני סעודה המפסקת [שלא לאכול יותר משני
תבשילים, ולא לאכול את המאכלים שאינם נאכלים בסעודה
זו], בסעודה האחרונה שלפני כניסת הצום.

ונראה שגם להם יש מצוה באכילת פת וביצה טבולים באפר
(כיון שהם משום אבלות - עיי' שו"ת הלק"ט ח"ב סי' קלה וילקוט מעם לועז פרשת ואתחנן).

הפטורים מהצום (סי' תקנב)

[ראה עוד בעניין זה בשו"ת שאלות מא-מה]

חולים (הרחבה ופירוט מחלות שונות, בקו בית ההוראה - שלוחה 497)

טז. חולה שאין בו סכנה, דהיינו שנפל למשכב או שחולה כל
גופו [-שאינו מתפקד], פטור מהצום (וראה בשו"ת שאלה מג לעניין הסובל
מכאבי ראש).

יז. הסובל ממיגרנה, אם חש כאבי ראש שיתפתחו למיגרנה -
פטור מהצום.

יח. מי שיש לו חום 38 מעלות, פטור מהצום.

מעוברות, מניקות וילדות

יט. מעוברות צריכות לצום כאשר ההריון תקין [ויתכוננו
ביומיים שלפני הצום, בשלושה או ארבעה ליטר של שתייה

ממותקת]. אך אם ההריון לא תקין, או שההמוגלובין נמוך, פטורות מהצום, ויעשו שאלת חכם [ניתן לשמוע את כל הפרטים בשלוחה 496 בקו בית ההוראה].

כ. מניקות צריכות לצום [ויתכוננו היטב ביומיים שלפני הצום, בשלושה או ארבעה ליטר של שתייה ממותקת, ואף לאחר הצום מומלץ לשתות שתייה ממותקת בסוכר]. אמנם אם יחסר לתינוק חלב [והתינוק צריך לו], או שיודעת בעצמה שהצום יזיק לחלב, תשתה כדרכה [וניתן לשמוע את כל הפרטים בשלוחה 496 בקו בית ההוראה].

כא. יולדות, עד שלושים יום פטורות מהצום, אף אם אינן מניקות (וראה בשו"ת שאלה מה לעניין מעת לעת).

כב. מפלת, אם הפילה לאחר ארבעים יום, דינה כיוולדת.

קטנים

כג. ילדים עד גיל מצוות פטורים מהצום, ואף בתענית שעות אינם חייבים.

אכילה לפטור מהצום

כד. הפטור מהצום, מותר **לאכול ולשתות כרגיל** [בלי שיעורים (ועי' בה"ל סי' תקנד)]. המותר בשתיה, מותר גם באכילה. **כה.** גם מי שלא צם, לא יאכל **דברי מתיקה ובשר**.

דיני התענית

כו. תשעה באב אסור באכילה ושתייה, רחיצה, סיכה, נעילת הסנדל, תה"מ, תלמוד תורה ושאלת שלום. איסורים אלו הם מהשקיעה עד צאת הכוכבים שלמחרת.

רחיצה (סי' תקנד סע' ז-יד)

כז. רחיצה אסורה בתשעה באב בין **בחמין** בין **בצונן**, ואפילו להושיט אצבעו במים אסור.

כח. רחיצה **להעברת לכלוך** מותרת [ולכן מותר להשתמש במים ובמגבונים לחים לצורך ניקיון בבית הכסא].

כט. מותר לרחוץ **קטן שהתלכלך**, אע"פ שידייו של הגדול נרטבות בשעת הרחיצה. וכן מותר **לרחוץ קטנים** שמתרחצים כל יום, עד גיל חינוך [גיל 5-6] (ראה בשו"ת שאלה מח).

ל. נוטלים **נטילת ידיים** של בוקר שלוש או ארבע פעמים, כל אחד לפי מנהגו, עד סוף קשרי האצבעות בלבד [כולל קשרי האצבעות. וכיוון שקשה לצמצם בזה, אין איסור אם נשפך מעט יותר מכך].

לא. חולה וקטן לפני אכילת פת נוטלים ידיהם כרגיל, וכן נוטלים מים אחרונים כרגיל. כהנים לפני נשיאת כפיים נוטלים ידיהם כרגיל.

לב. אסור לרחוץ את הפנים וכן אסור לרחוץ את העיניים במים בבוקר כדי לנקותם, אך לאחר שניגב ידייו מנטילת הבוקר ועדיין ידייו לחות קצת, מותר להעבירן על עיניו.

לג. שטיפת הפה [במים או במי פה] **וצחצוח שיניים במשחה** [ששוטפים את הפה לאחמ"כ] הותרו רק במקום **צער גדול** (ואף שבשאר צומות הותר במקום צער, בת"ב מותר רק במקום צער גדול. וכ"ש אם הקיא, שהוא כרחיצה להסרת הלכלוך), ויטה ראשו למטה כדי שלא יבלע מים.

לד. נטילה לפני התפילה – נוטל ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו, כמספר הפעמים שרגיל ליטול בכל השנה (חיי אדם קלה ס"ה, משנ"ב תקנד ס"ק כא).

לה. אם נגע במקומות המכוסים, וכן אם **נכנס לבית הכסא** [אפילו אם לא עשה שם צרכיו ולא נגע במקומות המכוסים] – מותר ליטול ידיו עד סוף קשרי האצבעות, וכמספר הפעמים שרגיל ליטול בכל השנה.

לו. לצורך בישול לערב, מותר לשטוף את המאכלים וכן מותר להדיח כלים (וראה להלן סע' טו), אף שממילא נרטבות הידיים.

לז. כלה תוך ל' יום לחתונתה מותרת לרחוץ פניה כדי שלא תתגנה על בעלה.

לח. רחיצה **לרפואה** מותרת, ולכן מי שיש לו מיחושים [אף אם אינו בגדר חולה שאין בו סכנה], והרחיצה תועיל לו, מותר לרחוץ במים צוננים.

לט. רופא מותר לרחוץ ידיו לפני בדיקת החולה ולאחריה, כדרכו כל השנה.

סיכה (סי' תקנד סע' טו)

מ. אסור לסוך בשמן או סבון אפילו על מקצת גופו או שערותיו לשם תענוג, ולכן יש אוסרים **להתאפר ולהתבשם** בתשעה באב (וראה משנ"ב בעניין זה בשו"ת שאלה נד) [אך אין איסור להתאפר ולהתבשם מערב ת"ב]. **כלה** תוך ל' יום מחתונתה, מותרת בסיכה כדי שלא תתגנה על בעלה.

מא. סיכה לצורך רפואה מותרת, ולכן מותר **למרוח משחה** על פצע, וכן למרוח **שפתון** על שפתיים שנתבקעו מיובש, וכן למרוח **וזלין** על ידיים או שפתיים יבשות, ואף מותר למרוח משחה כנגד יתושים.

מב. סיכה להעביר את הזוהמה מותרת, ולכן מותר להשתמש בדאודורנט כיון שמטרתו למנוע ריח רע ואינו עושה זאת לתענוג, אבל אם מטרתו לתת ריח טוב – אסור.

נעילת הסנדל (סי' תקנד סע' טז-יז)

מג. אסור לנעול מנעלים העשויים מעור, ואפי' אם עשויים מחומר אחר ורק מצופים עור – אסור.

מד. נעלי קרוקס מקוריות – אף שביו"כ אין לכתחילה, בתשעה באב אפשר (עי' משנ"ב סי' תקנד ס"ק ל-לא).

מה. נעלי עור לילדים – מגיל חינוך אין לנעול נעלי עור, ובזמננו שמצוי להשיג נעליים שאינם מעור, יש להקפיד שאף מתחת גיל חינוך לא ינעלו נעלי עור (וראה משנ"ב בזה עוד בשו"ת שאלה מח לעניין רחיצת קטנים).

שאלת שלום (סי' תקנד סע' כ)

מו. אסור לומר לחברו **"שלום"** או **"מה שלומך"**, וכן אסור לומר **"בוקר טוב"**. אך מותר לברך את החבר, כגון **"בהצלחה"** או **"מזל טוב"**.

מז. הדיוטות שאינם יודעים ונותנים שלום, משיבים להם בשפה רפה ובכובד ראש.

מח. מותר **לנענע ראשו** לאות שלום (ריטב"א מו"ק כז).

הדברים המותרים ללמוד ולקרוא בתשעה באב

(סי' תקנד סע' א-ד)

מט. מסכת מועד קטן פרק שלישי [דף יג ע"ב עד דף כט ע"א], שולחן ערוך הלכות אבלות [יורה דעה סי' שמ עד סי' תג].

נ. סוף מסכת תענית [תלמוד בבלי מדף כח ע"ב עד דף ל ע"ב, וכן בירושלמי] הדינים הנוהגים בתשעה באב, וכן בשולחן ערוך הלכות תשעה באב והלכות תענית [מסמין תקמט עד סימן תקפ].

נא. אגדות החורבן במסכת גיטין [מדף נה ע"ב עד דף נח ע"א ובמסכת סנהדרין [מדף צו ע"א עד צו ע"ב ובדף קד ע"א עד קד ע"ב] הכל מהעניינים השייכים לחורבן.

נב. מותר לקרוא את ענייני החורבן שבספר יוסיפון, וכן באיכה ומדרש איכה ומפרשיה, בדברים הרעים שבירמיה, ובפסוקי נחמה צריך לדלג, וכן באיוב ומפרשיו.

נג. ספרים על תולדות עם ישראל בתקופות הגזירות השונות וכן ספרים על השואה.

נד. מותר לקרוא ספרי מוסר (מאירי מו"ק כא).

נה. נחלקו הפוסקים אם מותר לומר תהילים, ויש להקל לנשים. ותהילים על חולה – מותר.

נו. הדברים המותרים ללמוד, מותרים גם ללמוד בעיון ובחברותא (ראה בשו"ת שאלה מו).

כל הדינים דלעיל, מסע' כז ואילך - אסורים מדינא, ולכן הם אסורים כל יום תשעה באב עד צאת הכוכבים.

להלן יתבאר שיש דברים האסורים מחמת מנהג [ישיבה על הארץ ואיסור מלאכה], ונהגו בהם איסור עד חצות היום.

מנהג ישיבה על הארץ (סי' תקנט)

נז. נוהגים לשבת על הארץ עד חצות היום, ומי שקשה לו לשבת על הארץ, יכול לשבת על כיסא נמוך מהרגיל.

נח. זקן, חלש, מעוברת ויולדת שקשה להם לשבת על כיסא נמוך, מותרים לשבת על כיסא רגיל.

נט. במכונית ובאוטובוס מותר לשבת כרגיל.

ס. המגביה את ספר התורה יושב על כיסא רגיל.

מנהג איסור מלאכה (סי' תקנד סע' כב-כד)

[ראה עוד בשו"ת בעניין זה, שאלות לד-מ]

סא. בליל תשעה באב וביומו עד חצות נהגו שלא לעשות מלאכה שיש בה שיהוי קצת. ולכן אין להדיח כלים ולסדר את הבית עד חצות, אבל דבר קל שאין בו שיהוי, כגון הדלקת הנר, מותר.

סב. אחר חצות היום נהגו להקל בכל המלאכות, ובלבד שלא יקבע עצמו למלאכה ויסיח דעתו מהאבלות, ולכן יש לקחת חופש מהעבודה, וכמבואר בשו"ת (שאלה לט).

סג. העושה מלאכה בתשעה באב אינו רואה בה סימן ברכה (וראה עוד בעניין זה בשו"ת שאלה לד).

סד. בישול ואפיה ושאר הכנת צרכי סעודת מוצאי היום, מותרים לאחר חצות.

סה. פתיחת חנות מכולת אינה בכלל איסור מלאכה, אבל חנויות שאינן של מזון – אסור עד חצות, ואף ע"י גוי (שעה"צ סק"נ).

סו. שטיפת כלים מותרת לאחר חצות היום, ואם יש בהם צורך בתשעה באב עצמו אפשר לשטוף גם קודם חצות, ועדיף להשתמש בכפפות [ואם שוטף לצורך אכילת הערב, אין צורך בכפפות, ראה סע' לו].

דיני חולה וקטן האוכל בהיתר

סז. חולה וקטן האוכלים פת בתשעה באב צריכים ליטול ידיהם כרגיל, וה"ה למים אחרונים.

סח. לא יאכלו פת ג' אנשים יחד, כדי שלא להתחייב בזימון. ואף אם ישבו בטעות ג' ביחד, לא יזמנו.

סט. לא אומרים "שיר המעלות"/"על נהרות בבל", מפני שאסורים בדברי תורה.

ע. בתפילה - אין אומרים "עננו", אך "נחם" אומרים. ונחלקו הפוסקים האם אומרים "נחם" בברכת המזון לפני "ובנה ירושלים", ולמעשה המנהג שאין אומרים.

טלית ותפילין (סי' תקנה)

עא. מנהג בני אשכנז [ויש מבני ספרד] להתעטף בטלית גדול ולהניח תפילין בתפילת מנחה ולא בשחרית [אך מותר להניח תפילין החל מחצות. ובעניין טלית קטן – לובשים בבוקר ללא ברכה, ואין אוחזים בציצית ב"ברוך שאמר" ובקריאת שמע], ורבים מבני ספרד מתעטפים ומניחים בתפילת שחרית.

עב. אף שבדרך כלל אסור לאכול לפני הנחת תפילין, חולה האוכל בתשעה באב, מותר לאכול בבוקר אף שעדיין לא הניח תפילין. ולאחר חצות [אף לאדם שצם, והולך לישון לפני הנחת תפילין] - ראה להלן בשו"ת (שאלה כב).

עג. אומרים "נחם" בתפילת מנחה בברכת "ולירושלים עירך" (דין השוכח התבאר בשו"ת שאלה יח), ורבים מבני ספרד אומרים "נחם" ו"עננו" בכל ג' התפילות.

הכנות לשבת בתשעה באב

עד. מותר לבשל ולהכין את צרכי השבת לאחר חצות היום

(עי' משנ"ב סי' תקנט סק"מ שלצורך סעודת מצוה במוצאי היום, מותר אף קודם חצות. אמנם את ההיתר להכין לפני חצות, מצינו רק לצורך סעודת מצוה שבמוצאי היום, אך לסעודת שבת לא מצינו שמותר לפני חצות אלא רק לאחריו, וכמבואר במשנ"ב סי' תקנא ס"ק ס. אולם אם לא יספיקו לאחר חצות, מותר אף לפני כן, ועי' משנ"ב סי' רנ סק"ב).

עה. אין היתר לטעום ולפלוט בתשעה באב (סי' תקסז סק"י).

עו. שטיפת הבית [אף לכבוד שבת] - דינה כבכל שנה, והתבאר בשו"ת (שאלה מז).

מוצאי היום [ליל י' אב - ערב שבת]

עז. מאחר ונטילת ידיים של בוקר הייתה רק עד קשרי האצבעות, לכן יש מקפידים במוצאי היום ליטול את כל הידיים שלוש או ארבע פעמים [כ"א כפי מנהגו].

מנהגי אבלות בי' אב (סי' תקנח)

עח. כיבוס, לבישת בגדי שבת, תספורת, רחיצה, ברכת שהחיינו ושמיעת מוזיקה כשאר השנה (מג"א שם ס"ק א, משנ"ב ס"ק

ב - **לבני עדות המזרח** מותרים ממוצאי הצום (וראה בשו"ת שאלות
נהנו לעניין ברכת שהחינו, שמיעת מוזיקה ולבישת בגדים מכובסים).

ולבני אשכנז - בשנה רגילה מותרים מחצות היום של י' באב,
אך **השנה** ש'י אב חל בערב שבת, **מיום שישי בבוקר** הותרו
איסורי רחיצה (כפרטי הדינים בתשעת הימים), תספורת, כיבוס ולבישת
בגדי שבת אף מכובסים (א"ר סי' תקנט ס"ק לא, שע"ת סי' תקנת, קיצושי"ע סי'
קכד ס"כ ערוה"ש). ובשעת הצורך אפשר להקל כבר **ממוצאי הצום**
(כסתימת המג"א סק"א והמשנ"ב סק"ד, וכן בסידור היעב"ץ, ובשו"ת שאלת יעבץ סי' קו, ובפרט
בכיבוס שזמנו ביום ה'). וראה בשו"ת (שאלה נט) בענין **כיבוס ורחיצה**
שלא לכבוד שבת, הליכה לים וכו'.

אמנם **שמיעת מוזיקה וברכת שהחינו** מותרים לבני אשכנז,
רק מחצות היום של י' באב, וכבכל שנה (כיון שבמהותם אינם לכבוד שבת,
וכבר ויין דלהלן).

עט. אכילת בשר ושתיית יין מותרים **לבני אשכנז** מ'י אב
בחצות היום, **ולבני עדות המזרח** מותר רק אחרי השקיעה של
י' אב, וכבכל שנה [אך לצורך הכנת מאכלי השבת, מותר
לטעום]. אבל **תבשיל בשר** ועוגה שיש בה טעם יין מותרים
מצאת הצום (בה"ל סי' תקנת). ובסעודות מצוה מותרים כל
הקראים לאכול בשר, אף אם אינם קרובים.

פ. תפירת וקניית בגדים, משא ומתן וכן בניין ונטיעה של
שמחה, וכן נטילת צפרניים - מותרים לכל העדות ממוצאי
הצום (אולם עי' ב"ח סי' תקנא ד"ה ולאחר, הובא במקו"ח לחו"י סי' תקנת, שמחמיר בתפירה).
פא. הדברים המותרים לפני שבוע שחל בו ת"ב, מותרים גם
במוצאי הצום (עי' סי' תקנא ס"ק פב). **דין אשכנזי היוצא לדרך** -
התבאר בשו"ת (שאלה נז).

שו"ת לתשעה באב

ערב תשעה באב

א. שאלה: האם אומרים תיקון חצות בערב תשעה באב.

תשובה: דעת המשנ"ב שלא לומר, אך רבים סוברים שכן
לומר, ויאמר דווקא לפני תפילת מנחה (בה"ל סי' תקנא סע' טז, כה"ח שם
ס"ק רכג).

ב. שאלה: האם דין רחיצה בערב תשעה באב חמור יותר
משאר תשעת הימים.

תשובה: עד השקיעה [אפי' לאחר סעודה המפסקת] דינו ככל
תשעת הימים.

סעודה המפסקת

ג. שאלה: האם סעודה המפסקת היא חובה גמורה.

תשובה: סעודה המפסקת היא מצוה ואינה חובה גמורה, ומי
שקשה לו אינו חייב בכך (שו"ת הלק"ט ח"ב סי' קלה, הובא בבאה"ט סי' תקנב ס"ק
יג, מקו"ח לבעל החוו"י שם ס"ק ב).

ד. שאלה: ההלכה שאסור לאכול שני תבשילים בסעודה
המפסקת. האם לפי"ז אסור לאכול מרק ירקות כיון שיש
בו כמה מיני תבשילים, וכן האם יהיה אסור לאכול
שקשוקה כיון שיש בה גם ביצים וגם עגבניות מבושלים, וכן
יהיה אסור לאכול קומפוט שיש בו כמה מיני פירות
מבושלים [כאמור, האוכלים ביצה, אסורים בכל מקרה לאכול
מאכלים אלו, כיון שכבר אכלו תבשיל אחד].

תשובה: כלל נאמר בדבר - כל תבשיל המורכב מכמה
מינים, שהרגילות היא במשך ימי השנה לבשלם יחד, או אף
אם רגילים לבשלם בסירים נפרדים, אם רגילים לאכולם יחד
- נחשב לתבשיל אחד. **והרגילות בעניין זה נמדדת לפי כל**
אחד ואחד בביתו (סי' תקנב - שכנה"ג הגה"ב ס"ק ה, א"ר ס"ק ג, כה"ח ס"ק כג-כד).
אמנם האוכל ביצה [וכפי שנהגו] אינו יכול לאכול שום
תבשיל נוסף מלבד הביצה.

ה. שאלה: האם מותר לאכול בסעודה המפסקת סלט עם
כמה מיני ירקות [חוץ מהביצה והפת].

תשובה: מותר, שכלל אינו נחשב תבשיל [ואפי' אם יש שם ירק
מבושל או מטוגן, אינו נחשב כתבשיל בגללו, כיון שהוא טפל
לסלט]. אך פירות וירקות שבשולם, אף שנאכלים חי, נחשבים
כתבשיל (וראה לעיל סע' ח בעניין אכילת מאכלים נוספים מלבד לחם וביצה).

ו. שאלה: האם מלפפון חמוץ וכד' נחשב תבשיל בסעודה
המפסקת.

תשובה: נחלקו הפוסקים האם כבוש כמבושל. ומלפפון חמוץ
שהוא כבוש - יש להקל שכבוש אינו כמבושל, ומותר לאוכלו (סי'
תקנב - עיי"ש א"ר, שע"ת, מחז"ב, כה"ח, ערוה"ש).

ז. שאלה: האם מותר לאכול עם הלחם בסעודה המפסקת
ממרחים מבושלים, כגון חומוס, חמאת בוטנים, ריבה,
קטשופ, מיונז וכדומה, או שנחשב ב' תבשילים [ממרח
וביצה].

תשובה: מותר, כיון שטפל לפת אינו נחשב כתבשיל (סי' תקנב -
עיי"ש בה"ט סק"ה, שעה"צ סקי"ח, משנ"ב ס"ק י"א. וראה לעיל סע' ח בעניין אכילת מאכלים
נוספים מלבד לחם וביצה).

ח. שאלה: לפי המנהג לאכול ביצה בסעודה המפסקת,
האם מותר לאכול גם חביתה, או שנחשב כב' תבשילים.

תשובה: אע"פ שהוא מין אחד, הוי שני תבשילים (סי' תקנב - משנ"ב
סק"ח, כה"ח ס"ק יט, ועי' תו"ח (סופר) ס"ק ד שמתיר). אך אם בישל אותו תבשיל
ממש בסירים נפרדים [מחמת חוסר מקום וכד'], נחשב תבשיל
אחד (משנ"ב שם. וראה לעיל סע' ח בעניין אכילת מאכלים נוספים מלבד לחם וביצה קשה).

ט. שאלה: התבאר שנוהגים לא לאכול דגים בסעודה
המפסקת. האם מותר לאכול סרדינים או חתיכות טונה
מקופסת שימורים.

תשובה: חתיכות טונה אסור, וסרדינים, ראה במקור (נאמר ב'
טעמים במנהג שלא לאכול דגים בסעודה המפסקת - או משום שדגים בכלל בשר, או משום
שעולים על שולחן מלכים, ויש שמחה באכילתם (מג"א סי' תקנב, הובא במשנ"ב ס"ק ו). טונה
אסורה לפי ב' הטעמים, כיון שהיא עולה על שולחן מלכים. אך סרדינים - לפי הטעם הראשון אסור,
ולפי הטעם השני יל"ד להתיר, כיון שאינם עולים על שולחן מלכים. ולמעשה האוכלים ביצה כפי
המנהג, בלאו הכי אסורים לאכול סרדינים, משום האיסור לאכול ב' תבשילים).

י. שאלה: אדם שנמשך עם הסעודה שלפני הסעודה
מפסקת, ולא בירך ברכת המזון עד שעה מאוחרת [כגון
שעה לפני השקיעה]. כיצד יעשה סעודה המפסקת.

תשובה: יברך ברכת המזון, ימתין כמה דקות, ויטול ידיים
שנית לסעודה המפסקת. אך לכתחילה יש להמתין כחצי שעה
בין הסעודות (ראה אזהרה לשמך, גיליון ערב פסח שחל בשבת, מהו שיעור הזמן כדי שלא
יהיה "ברכה שאינה צריכה"). וכן הדין באדם שהתחיל לאכול את
הסעודה שלפני הסעודה המפסקת בשעה מאוחרת, שעליו
לעצור, להמתין כנ"ל, וליטול ידיים.

יא. שאלה: האם בסעודה המפסקת לפני ברכת המזון, אומרים "שיר המעלות" או "על נהרות בבל".

תשובה: אף שאין אומרים תחנון, אומרים 'על נהרות בבל', כיון ששייך יותר לתשעה באב.

יב. שאלה: המברך ברכת המזון של סעודה המפסקת לאחר השקיעה. האם מותר ליטול מים אחרונים.

תשובה: ייטול מים אחרונים כרגיל [והמנהג שלא לומר 'נחם' בברכת המזון].

תפילות תשעה באב, מגילת איכה, קינות ועוד

יג. שאלה: מהם סדר התפילות בתשעה באב לנוסח אשכנז.

תשובה: תפילת ערבית בבית הכנסת – הש"ץ אומר קדיש תתקבל לאחר שמו"ע, קוראים מגילת איכה, אומרים קינות, "ואתה קדוש", קדיש ללא "תתקבל", עלינו.

תפילת שחרית – חובה לומר פרשת התמיד, אומרים "איזהו מקומן" ו"רבי ישמעאל", אומרים "מזמור לתודה", הש"ץ מוסיף "עננו" בחזרת הש"ץ, הכהנים לא עולים לדוכן, הש"ץ אומר חצי קדיש [ואין אומרים "אבינו מלכנו" ותחנון], קריאת התורה והפטרה, מחזירין הס"ת ואומרים קינות עד מעט קודם חצות, "אשרי.. ובא לציון" [ואין אומרים "למנצח", ומדלגים "ואני זאת בריתי"], קדיש ללא תתקבל, עלינו, מגילת איכה [ללא ברכה].

תפילת מנחה – מתעטפים בטלית ומניחים תפילין, שיר של יום, פיתום הקטורת, אשרי וחצי קדיש, קריאת התורה [ללא קדיש לאחריה] והפטרה, מחזירין הס"ת והש"ץ אומר ח"ק, אומרים "נחם" ו"עננו", "שים שלום", הש"ץ אומר בחזרה "עננו" בפ"ע, ברכת כהנים, קדיש תתקבל, עלינו. לאחר מעריב טועמים, ומקדשים הלבנה עם נעליים [והשנה, שת"ב חל ביום חמישי, יש ממתינים לקדש הלבנה במוצ"ש (עיי' משנ"ב סי' תכ"ט)].

יד. שאלה: מהם סדר התפילות בתשעה באב לנוסח עדות המזרח (המנהג הנפוץ).

תשובה: תפילת ערבית בבית הכנסת – בתפילת עמידה מוסיפים "נחם" ו"עננו", לאחר העמידה הש"ץ אומר חצי קדיש, קוראים מגילת איכה ללא ברכה, אומרים קינות, הש"ץ אומר "אחינו בית ישראל וכו'", "ואתה קדוש", קדיש דהוא עתיד, "שיר למעלות", קדיש יהא שלמא, עלינו.

תפילת שחרית – מתעטפים בטלית ומניחים תפילין, יש שאינם מברכים "שעשה לי כל צרכי" (ראה שאלה הבאה), מתפללים את כל התפילה כסדרה [כולל קרבנות, "מזמור לתודה", שירת הים], בתפילת עמידה מוסיפים "נחם" ו"עננו", ברכת כהנים כרגיל, לאחר חזרת הש"ץ אומר חצי קדיש [ואין אומרים "אבינו מלכנו" ותחנון], קריאת התורה והפטרה, ומסיימים התפילה כרגיל [כולל שיר של יום, קטורת, ועלינו. אלא שאין אומרים "למנצח", וב"בא לציון" מדלגים "ואני זאת בריתי". לאחר "ובא לציון" הש"ץ אומר קדיש תתקבל, ו"א קדיש יהא שלמא]. חולצים תפילין, קוראים איכה, אומרים

קינות עד מעט קודם חצות, יש נוהגים לומר לאחר הקינות קדיש דהוא עתיד.

תפילת מנחה – מתחילים כרגיל [קרבנות, אשרי, חצי קדיש], קריאת התורה [ללא קדיש לאחריה] והפטרה "שובה ישראל", מחזירין הס"ת והש"ץ אומר ח"ק, אומרים "נחם" ו"עננו", ברכת כהנים [כשמתפללים סמוך לשקיעה], "נחמו וכו'", קדיש תתקבל, "שיר המעלות", קדיש יהא שלמא, עלינו. דין קידוש לבנה לאחר ערבית, התבאר בתשובה הקודמת.

טו. שאלה: האם מברכים ברכת "שעשה לי כל צרכי" בת"ב.

תשובה: מנהג בני אשכנז וכן רבים מבני ספרד לברך ברכה זו כרגיל אף שלא נועלים נעליים (א"ר סי' תריד, משנ"ב סי' תקנ"ד ס"ק לא), ויש מבני ספרד הנוהגים כדעת האריז"ל שלא לברך ברכה זו כלל, אף לא במוצאי הצום (בא"ח ש"ר פרשת וישב אות ט, ופרשת וילך אות יז, כה"ח סי' מו ס"ק יז, ועי' שעת שם ס"ק יב, ושו"ת רב פעלים ח"ב או"ח סי' ח). ולדעת הגר"א מברכים ברכה זו במוצאי הצום, לאחר שנועל נעליים.

טז. שאלה: האם אפשר לעשות קידוש לבנה לפני שטעם משהו, ואלו נעליים צריך לנעול אז.

תשובה: טעימה – צריך לטעום קודם קידוש לבנה (סי' תכ"ט ס"ק יא), אולם אם הטעימה תגרום שלא לקדש במניין, עדיף שיקדש במניין אפילו לפני שטעם (שעה"צ שם ס"ק ט).

נעליים – כמו"כ צריך להיזהר לנעול נעליים לפני שמקדשים הלבנה. ונראה שאם אין לו נעליים כלל, יקדש ביחידות אחר כך עם נעליים. ולכן טוב מה שרבים נוהגים לעשות מנין מיוחד לקידוש לבנה לאחר שטעמו והחליפו מנעליהם.

לכתחילה יש לחוש לנעול דווקא נעלי עור בשעת קידוש הלבנה, אך בשעת הדחק או אם לא יהיה לו מנין אח"כ, יכול לקדש בנעלי תשעה באב, אם הן נאות [החיד"א כתב (בספרו עבודת הקודש, סי' רלט) ללבוש נעלי עור, ויש לבאר שטעמו הוא משום שבקידוש לבנה צריך להיות בשמחה (כמבואר בסי' תכו, שטעם זה יש ללבוש בגדים נאים), ולכן אין לקדש בעודו נועל נעלי אכלות של תשעה באב. ולכתחילה יש לחוש לדבריו].

ריקוד – לאחר קידוש לבנה מותר לרקוד כרגיל (מפני שהוא ריקוד של מצוה).

יז. שאלה: האם אפשר לברך "הגומל" בקריאת התורה בת"ב. האם מברכים "ברוך שפטרני" לבחור שנעשה בר מצוה בת"ב. האם קוראים שם לתינוקת בת"ב.

תשובה: אפשר לברך הגומל בקריאת התורה במנחה (פתח הדביר ויפה ללב סי' ריט, כה"ח סי' תקנ"ט ס"ק לח). מברכים ברוך שפטרני במנחה [ועדיף שהבחור בר מצוה יעלה במנחה]. יקרא שם לבת במנחה, כיון שלא אומרים מי שבירך בשחרית (מהרי"ל וכה"ח סי' תקנ"ט ס"ק מ).

יח. שאלה: שכח ולא אמר "נחם" בתפילה. מה דינו.

תשובה: אם נזכר לאחר חתימת "בונה ירושלים", יאמר לפני "ותחזינה עינינו" ללא החתימה. אם נזכר לאחמ"כ, יאמר לפני ה"יהיו לרצון" השני ללא החתימה. אם נזכר לאחר התפילה, אינו חוזר (סי' תקנ"ז, משנ"ב ס"ק ב, שעה"צ ס"ק ג).

יט. שאלה: האם מי שלא מתענה בתשעה באב יכול לעלות או לקרוא בתורה, וכן לעלות חזן.

תשובה: עליה לתורה – בשחרית יכול לעלות (כיון שהקריאה אינה מחמת התענית אלא מחמת עיצומו של יום), אך במנחה אינו יכול לעלות, ואם קראו לו – נחלקו בכך האחרונים, ואם מתבייש, יכול לעלות (שו"ע ומשנ"ב סי' תקס"ו, ועיין שו"ת חת"ס או"ח סי' קנ"ב, ושו"ת רעק"א מהדו"ק סי' כד).

בעל קורא – לא יקרא במנחה, אם יש אחר שיכול לקרוא (שו"ת באר עשק סי' כא).

הגבהה, גלילה, הוצאה והכנסה – אין חשש (מט"א סי' תרב סע' טו, אולם עי' ערוה"ש סי' קלה סי"ד).

שליח ציבור – לא יעבור לפני התיבה (סי' תקס"ו סי"ה), ואם אין ש"ץ אחר, יגש אך לא יאמר את ה"עננו" של הש"ץ [שלאחר ברכת "גואל ישראל"], אלא יאמר "עננו" רק בברכת "שמע קולנו", ובמקום המילים "ביום צום תעניתנו" יאמר "ביום צום התענית הזה", ויחתום "כי אתה שומע וכו'".

נשיאת כפים לכהן שאינו מתענה – לא יישא כפיו במנחה, אלא יצא מבית הכנסת לפני "רצה" [אך בתפילת שחרית (אצל בני ספרד, הנוהגים לשאת כפיים גם בשחרית) יישא כפיו (כיון שבשחרית, נשיאת כפיים אינה מחמת התענית)] (פר"ח ומחז"ב סי' קכ"ט, כה"ח שם ס"ק קה. ובשו"ת גינת ורדים או"ח כלל א' סו"ס מט סובר שנושא את כפיו).

הגדרת אינו מתענה – דינים אלו נאמרו רק לאדם שאכל בתענית יותר מכשיעור בכדי אכילת פרס, אך אם אוכל שיעורים דינו כאדם שצם לכל דינים אלו (עי' שו"ת מרחשת ח"א סי' יד).

כ. שאלה: האם כשם שמדליקים את תאורת בית הכנסת במינימום הנצרך לתפילה ולקריאה, כך גם יש למעט האור בבית.

תשובה: מאחר והטעם למיעוט האור הוא מהפס' "במחשכים הושיבני", והיינו כדי שירגיש אבל ביום זה, לפיכך יש למעט את האור גם בבית.

כא. שאלה: האם קטן שמתענה יאמר "עננו".

תשובה: נוהגים שקטן אינו אומר "עננו", ואף שבתפילת מנחה הוא עדיין בצום. אך אם בדעתו לצום כל היום [כמו שיש נוהגים לצום ג' צומות לפני הבר מצוה, אף שאין לכך מקור], יאמר "עננו" (דין אמירת "עננו" בקטן לא נתבאר להדיא. והנה מצינו שבראי ששכח ואכל אומר "עננו" (סי' תקס"ט סק"ג עיי"ש כל הפרטים), אך חולה שאינו צם אינו אומר "עננו", כיון שפטור מהצום (בה"ל סי' תקס"ה). וא"כ ה"ה קטן שאין דין לחנוך לצום, לא יאמר "עננו". ואף שחולה שצם עד מנחה, נראה שאומר "עננו" (עי' משנ"ב סי' תקס"ב סק"ז, לגבי קיבל ע"ע לצום עד מנחה), אך בקטן נוהגים שאינו אומר "עננו", שיש לחלק בין חולה לקטן. אולם אם **הקטן צם כל היום**, נראה שאומר "עננו").

כב. האם ההולך לישון ביום תשעה באב צריך להעמיד שומר שיעירונו, משום שעדיין לא הניח תפילין.

תשובה: אם הולך לישון אחר חצות, נכון שיעמיד שומר [ומנין קבוע נחשב כשומר, אם יודע שיקום או אם הגדיר שעון מעורר שברור שיעירונו וכתוב בו במפורש "מנחה ותפילין"], אך מנהג העולם להקל בזה ויש יסוד למנהגם [במשנ"ב סי' ע סק"כ, וסי' רלה סקי"ז מבואר שאסור לאכול ולישון לפני שהניח תפילין, אולם לא מצינו שחולה האוכל בת"ב מניח תפילין או מעמיד שומר לפני אכילתו, ויש לדחוק בטעם הדבר שכיון שנוהגים שלא להניח תפילין בשחרית (טוש"ע סי' תקנה, וע"ע ערוה"ש ש"ש), אז דינו כאילו עדיין לא הגיע זמן החיוב. וה"ה לעניין שינה. ובפשוטו אדם שהולך לישון לאחר חצות וכן חולה האוכל אחר חצות צריכים להעמיד שומר, אך מנהג העולם להקל אף בזה, ויש לדחוק בטעם הדבר משום שסומכים לעניין זה על השיטות שאין מניחים תפילין כלל בת"ב (עי' טור שם)].

כג. שאלה: מי שמתפלל ביחידות בליל תשעה באב, האם יקרא מגילת איכה.

תשובה: יש לקרוא מגילה, אמנם אף אם קורא מתוך מגילה כשרה, לא יברך (סי' תקנ"ט ס"ק ה). טוב שגם נשים יקראו בביתן מגילת איכה מתוך חומש (ראה להלן שאלה כח לעניין קינות לנשים).

כד. שאלה: מה אומרים בתיקון חצות בתשעה באב.

תשובה: בלילה אומרים תיקון רחל בלבד, וביום אין אומרים כלל (שערי תשובה סי' תקנ"ב).

כה. שאלה: האם אומרים ק"ש שעל המטה בליל ת"ב.

תשובה: אומרים כרגיל (סי' תקנ"ד, סי' רלט). הנוהגים לומר וידוי, לא יאמרוהו בתשעה באב (סי' תקנ"ד ס"ט, כה"ח סי' רפ סק"ה).

כו. שאלה: האם מותר לישון עם כרית בתשעה באב.

תשובה: יש לאדם להצטער במשכבו בליל ת"ב, והרגיל בב' כריות – יישן באחת. יש נוהגים להניח המזרון על הארץ ולישון עליו. חלש אין צריך להחמיר **וישן כדרכו** (סי' תקנה ס"ב). דינים אלו לא נאמרו על שינה במהלך היום.

כז. שאלה: מה מנהג האשכנזים בלבישת טלית [גדול וקטן] בתשעה באב.

תשובה: בחור – לובש טלית קטן בבוקר ללא ברכה, ובמנחה יברך עליה וימשמש בציציותיו. נשי – מתעטף בטלית גדול במנחה ומברך, ופוטר בזה את הטלית קטן (סי' תקנה ס"א).

כח. שאלה: האם נשים חייבות בקריאת קינות.

תשובה: אם יכולות, ראוי שיאמרו קינות [מבואר במסכת סופרים (פי"ח ה"ד) שנשים חייבות בקריאת ספר קינות [מגילת איכה] כאנשים (ועי' מג"א סי' רפ"ב ס"ק ו, ומשנ"ב שם ס"ק יב), אמנם בחיד"א בספרו כסא רחמים בהגהותיו על מס' סופרים שם מבואר שהכוונה שמנהג טוב שישמעו (ועי' טור סי' תקנ"ט)].

כט. שאלה: אדם שאמירת הקינות מקשה עליו לצום, וכן אדם שיצא באמצע אמירת הקינות לצרכיו – האם חייב להשלים את הקינות שהחסיר.

תשובה: אומרים קינות מפני שיש לקונן על חורבן הקודש והמקדש, ואין לפרוש מן הציבור, אבל אם אינו יכול לומר או שנצרך לצאת, אינו חייב להשלים (עי' מס' סופרים פי"ח ה"ד וסי' תקנ"ט ס"ה).

ל. שאלה: לא הספיק לסיים את הקינות עד חצות, האם יאמר לאחר חצות.

תשובה: יכול לומר לאחר חצות (כתב בספר מועד לכל חי (סי' ט וז) ובבא"ח (דברים אות כה) ובכה"ח (סי' תקנ"א ס"ק רכג) שלא אומרים **תיקון חצות** אחר חצות היום, מפני שהוא זמן נחמה וקביעות האמונה והציפייה, ולכן במנחה אומרים נחם (סי' תקנ"ז) ומניחים תפילין (סי' תקנה ס"ק ג). ולכאורה יש לומר שגם **קינות** אין לומר אחר חצות היום, אמנם למעשה לא מצינו שאין לומר קינות לאחר חצות. ומותר לאומרן אף **בישיבה ע"ג קרקע**, ואף שמבואר בכה"ח (סי' תקנ"ט ס"ק כד) שאין לשבת ע"ג קרקע אחר חצות מפני שנראה כיוהרא, אין דבריו אמורים באדם האומר קינות, שיותר טוב לאומרם ע"ג הקרקע).

לא. שאלה: האם מותר לנחם אבלים בתשעה באב.

תשובה: מותר לנחם אבלים, ולכתחילה ינחמם לאחר חצות היום ולא קודם [ומותר לדבר רק דברים של אבלות (הן מדיני תשעה באב והן מדיני אבלות שבעה הרגילים)] (טעם הדבר שיש לנחם לאחר חצות, הוא מפני שאין לדבר דברי נחמונים לפני חצות. אך אם אינו יכול לנחם אחר חצות, יכול לנחם אף לפני חצות, וכפי שהסבירים שחולה האוכל בת"ב אומר "נחם" בברכת המזון, אומרו גם בלילה).

לב. שאלה: האומר שיר השירים ופרק שירה כל יום, כיצד ינהג בתשעה באב.

תשובה: יאמר אחרי צאת הצום.

לג. שאלה: מהו סדר ברית מילה ופדין הבן בתשעה באב. **תשובה:** התבאר בשלוחה 494, בקו בית ההוראה.

מלאכה בתשעה באב

לד. שאלה: "העושה מלאכה בתשעה באב אינו רואה סימן ברכה" (שו"ע סי' תקנד סע' כד). האם מותר לבנות לעשות קייטנה בתשלום בתשעה באב.

תשובה: מותר, ויראו בזה סימן ברכה [יש להסתפק האם דין זה נאמר רק במלאכה אסורה, או אף במלאכה מותרת. ומבואר במשנ"ב (שם ס"ק מט בשם המג"א) שדין זה נאמר אף במלאכה לאחר חצות, אם קובע עצמו למלאכה ומסיח דעת מהאבלות. ולכאורה לפי"ז נמצא שאין לעשות קייטנה בתשעה באב אפילו לאחר חצות, ויהיה מותר רק אם יכינו חלק מהדברים לפני ת"ב, שאז זה נחשב כהבלעה (וכדמצינו לעניין שכר שבת, סי' שו ס"ד), או שיקבלו את התשלום ללא התחייבות ובתורת מתנה (כמבואר במשנ"ב שם ס"ק טו). אמנם למעשה יש להתיר, כיון שהוא צורך מצוה, שעזירות להורים לצום בקלות, וכן יראו בזה סימן ברכה (ויש לחלק בין נדון דידן למבואר בסי' שו ס"ה לעניין שכירות חזן בשבת ובסי' תקפה ס"ה לעניין שכירות בעל תוקע בר"ה)].

לה. שאלה: האם מותר לסופר סת"ם לכתוב בתשעה באב.

תשובה: אסור אף לאחר חצות (משום שאסור לאדם לקבוע עצמו למלאכה אף לאחר חצות, וכן משום איסור תלמוד תורה האסור אף בהרהור (סי' תקנד), ובפרט שצריך להוציא בפיו).

לו. שאלה: האם מותר לקרוא עיתונים וספרי קריאה, או לשחק במשחקים, או להסתכל בתמונות משפחתיות וכד' בתשעה באב.

תשובה: אין לעשות דברים אלו אף לאחר חצות היום, משום שיש בהם הסחת דעת מהאבלות [ואם סובל מאד מהצום, ובלי זה יהיה לו מאד קשה לצום - אפשר להקל] (יש לדון האם איסור הסחת דעת מהאבלות הוא איסור מדינאי או ממנהגאי, ונפק"מ לגבי כל הנ"ל לאחר חצות. ועי' סי' תקנד סע' כד ומשנ"ב ס"ק מט, וע"ע שם סע' כא לעניין טיול, וע"ע סי' תקנט ס"י ובבה"ל שם בשם הלבוש, ומקורו בשו"ת הרשב"א המובא בב"י שם, ובערוך השולחן יו"ד סי' שפד, וע"ע ספר סדר היום תשעה באב).

לז. שאלה: האם בתשעה באב מותר להקליד מסמכים, לעטוף ספרי לימוד, לארוז מזוודות, למיין כביסה וכד'.

תשובה: מלאכות אלו מותרות לאחר חצות היום, ובלבד שיתעסק בהן זמן קצר [-עד חצי שעה] (סי' תקנד סע' כב וסע' כד). ויל"ע באופן ששומע תוכ"ד המלאכה דברים מעניין החורבן.

לח. שאלה: האם מותר לתת לילדים לעשות מלאכות יצירה בתשעה באב.

תשובה: אם יש צורך להעסיק אותם, מותר אף שהגיעו לגיל חינוך, וכן מותר לשלחם לקייטנה, או לצאת איתם לגינה.

לט. שאלה: האם צריך לקחת חופש מהעבודה בת"ב.

תשובה: צריך לקחת יום חופש, אלא א"כ יגרם נזק לעובד/למעביד/ללקוח [ועדיף שיעבוד לאחר חצות], אך מניעת רווח אינה היזק.

מ. שאלה: האם מותר לעשות טסט נהיגה או טסט לרכב בתשעה באב.

תשובה: אין לעשותם אף לאחר חצות (דנראה שהוא כקובע עצמו למלאכה, ומסיח את הדעת מהאבלות), ובמקום דבר האבד יש להקל.

חולים הפטורים מהצום

מא. שאלה: חולה שאין בו סכנה הפטור מהצום, שיכול לצום בליל ת"ב בלבד. האם יש עניין בכך.

תשובה: אף שפטור מהצום, יש עניין שיצום, כדי להשתתף בצער הציבור (ועי' להלן שאלה מה לעניין חולה שהבריא).

מב. שאלה: האם חולה דכאוני צריך לצום בת"ב.

תשובה: הסובל מבעיות נפשיות פטור מלצום (סי' תקנד ס"ו).

מג. שאלה: האם אדם שיש לו כאבי ראש חזקים יכול להפסיק את הצום.

תשובה: ייקח משכך כאבים [ואם זקוק למים לצורך בליעת הכדור, ימרר אותם ע"י מלח או כמה שקיות תה ללא סוכר], ואם לא יועיל, וסובל עד כדי שאינו יכול לתפקד או עד כדי שצריך לשכב במיטה - פטור מהצום, ואוכל ושותה כרגיל (סי' תקנד ס"ו).

מד. שאלה: האם אדם שיש לו סחרחורות במהלך הצום צריך להמשיך לצום.

תשובה: אם הסחרחורות חזקות, כנ"ל בשאלה הקודמת - יפסיק את הצום. וכן הדין באדם שלחץ הדם שלו אינו מאוזן.

מה. שאלה: אשה שילדה בח' תמוז ואינה מניקה, האם צריכה לצום.

תשובה: כיון שבתחילת צום תשעה באב היא נמצאת תוך ל' יום ללידה מעת לעת, נפטרה מהצום (עי' סי' תריז ס"ק יג, וכ"ש בת"ב), ודינה ככל חולה שהבריא שפטור מהצום, אך לא יאכל מעדנים כדי שלא לפרוש מן הציבור.

נושאים שונים

מו. שאלה: הדברים המותרים בלמידה בתשעה באב - האם מותר ללומדם בעיון או בחברותא.

תשובה: מותר (מבואר ביו"ד (סי' שפד ס"ד) שמותר ללמוד רק בינו לבין עצמו אבל לא עם אחרים. והכוונה בקבוצה, אבל בחברותא מותר. ולעניין לימוד בעיון - מבואר במג"א (סי' תקנד ס"ד) ובט"ז (ס"ק ב) שאסור, וכן פסק המשנ"ב (ס"ק ד). אולם המאמר מרדכי (שם) חולק על כך (ועי' א"ר ס"ק ד, וערוה"ש שם ס"ד ויו"ד שם ס"ה, ובדע"ת יו"ד שם הוכיח מהחת"ס להיתר), וכן מטו משמיה דהחזו"א שחלק על כך, וההוראה הרווחת היא כהמאמר והחזו"א. וכמו שנראה בתשובת מהרי"ל (סי' רא, הובא בב"י שם), וכמו שהוכיח המאמר הנ"ל משם. ואמנם דעת רבינו פרץ (המובא בסמ"ק סי' צו, הו"ד בב"י שם) לאסור, אך להלכה נפסק כהמהרי"ל וכמש"כ המאמר שם).

מז. שאלה: האם מותר/צריך לנקות את הבית בתשעה באב אחר חצות.

תשובה: יש מבני ספרד שנהגו שהנשים שוטפות את הרצפה אחר חצות היום [וטעמם הוא כדי שיתחזקו באמונת הגאולה], ובני אשכנז לא נהגו בכך, אך אין בזה איסור מעיקר הדין (עי' סי' תקנד סעיף כב, ברכי יוסף שם ס"ק ז, יו"ד סי' שעח סע' ז, ועי' ערוך השולחן סי' תקנט ס"ט).

מח. שאלה: האם מותר לרחוץ ילדים קטנים בת"ב.

תשובה: מותר לרחוץ קטנים שמתרחצים כל יום, אולם מגיל חינוך [גיל 5-6] המנהג שאינם רוחצים [מבואר ביומא עח ובסי' תרטז שמותר לרחוץ קטנים ביו"כ עד גיל ט' או י"ג, משום שהוא צורך הקטן שמועיל לגידולו ("היינו רביתיה"), ובקטן לא גזרו רבנן. ולפי"ז הוא הדין בת"ב שמותר עד גיל בר מצוה לרחוץ. אמנם הלבוש (שם, הובא במשנ"ב שם ס"ק ג) כתב שהיום המנהג שהקטנים לא מתרחצים ביו"כ, אלא אם התלכלכו מותר לרחוץ את מקום הלכלוך. אמנם בת"ב אין מנהג זה. אך מגיל חינוך יש לדון

שיש לחנכו באבלות, וכמו שמצינו לעניין איסור תספורת לקטנים (סי' תקנ"ד), וכן מצינו (מג"א) שם ס"ק לא, משנ"ב ס"ק ע' שאין לתת יין לקטן שהגיע לחינוך אבלות, וכמבואר במג"א (שם ס"ק לח) שצריך לחנך קטן לאבלות דרבים. אולם לעניין נעילת הסנדל כתב החכמ"א (כלל קנב סי"ז) שאין דין חינוך, כיון שהוא דבר שיש בו צער, ויש לענין מהנ"ל. וגם מצינו בב"ח (יו"ד ס"ו"ס שפד) שמחנכים קטן לנעילת הסנדל בת"ב, וכ"ה בבית הלל (יו"ד סי' שפט).

מט. שאלה: הנוגע בנעליים שאינן עשויות מעור, כגון נעלי גומי וכדו', האם צריך ליטול ידיו.

תשובה: בשאר ימות השנה לכתחילה יש ליטול ידיו (בא"ח דברים אות כא, כה"ח סי' תקנ"ד ס"ק עג וכו' בספר מאסף לכל המחנות סי' ד ס"ק קב), אמנם יש סוברים שרק בנעלי עור צריך ליטול ידיים (עני' ערך שי' או"ח סי' ד, ועני' במאסף לכל המחנות שם). אולם בתשעה באב וביו"ט נראה שרק ישפשף את ידיו, ואם יש מקום מלוכלך בידיו – ירחצנו [ובתשעה באב, יכול לגעת במקומות המכוסים, ואז יטול ידיו עד סוף קשרי האצבעות. ונראה שה"ה בכל מקום שיש ספק בהלכה האם צריך ליטול ידיו, בת"ב יכול לגעת במקומות המכוסים, וליטול עד סוף קשרי האצבעות]. הנוגע בשרוכים אינו צריך ליטול ידיים. הנוגע בגרביים אינו צריך ליטול ידיים, אלא אם נגע במקום המלוכלך מזיעה, המצוי יותר בחלק שבתוך הנעל.

עישון, ציפורניים, בשמים, תכשיטים ואיפור
נ. שאלה: האם מותר להריח בשמים וטבק בתשעה באב, וכן האם מותר לתת בושם על הבגד.

תשובה: נחלקו הפוסקים האם אסור משום תענוג, ולכתחילה יש להחמיר, ובפרט לבני ספרד [שעה"צ (סי' תקנ"ד ס"ק א), כה"ח (שם ס"ק ד), שו"ע (סי' תקנ"ד ס"ז) ומשנ"ב (שם ס"ק כז), שו"ע (יו"ד סי' רסה ס"ד)]. ולעניין בושם על הגוף – ראה לעיל (סעי' מ).

נא. שאלה: האם מותר לעשן סיגריות בתשעה באב.
תשובה: עישון סיגריות אלקטרונית אסור בכל אופן. עישון סיגריות רגילה הותר אחר חצות בצנעה למי שקשה לו מאד ללא העישון [אמנם, יש ליתרר בעישון אף בכל השנה] (סי' תקנה מ"ב ס"ק ח). מקורות והרחבה, ופירוט סוגי הסיגריות השונות, נתבאר בקו בית ההוראה (שלוחה 509).

נב. שאלה: האם מותר ליטול ציפורניים בתשעה באב.
תשובה: לכתחילה אין ליטול ציפורניים בתשעה באב, אך במקום צורך גדול מותר (דעת הט"ז שאין ליטול בשבוע שחל בו, וכ"ש בת"ב עצמו) (עני' משנ"ב סי' תקנ"ד ס"ק כ). אולם במקום צורך גדול מותר, וכמש"כ בשו"ת מהר"ם חלאווה סי' י, שאין איסור בנטילת צפרני בת"ב. וכתב שאין לאסור מהמבואר בגמ' (תענית ל) שכל מצוות הנהגות באבל נוהגות בת"ב, מפני שלא כללא הוא, עיי"ש. וע"ע בא"ח ש"א פרשת דברים סעי' יג).

נג. שאלה: האם מותר ללבוש תכשיטים בתשעה באב.
תשובה: אין ללבוש תכשיטים של שבת ויו"ט (אשל אברהם לגאון מבוטשאטש סי' תקנ"א), אך מותר ללבוש תכשיטי יום חול (שעה"צ סי' תקנ"ד ס"ק מד, ולעניין אבלות עי' מנחת פתים יו"ד סי' שפא ומשמרת שלום שמחות מערכת ד ת"ה תכשיתון), ויש שנוהגות למעט בכך (עני' סי' תקס"ב ושעה"צ שם).
נד. שאלה: האם מותר להתאפר בתשעה באב.

תשובה: יש להסתפק האם איפור אסור משום סיכה, ולא מצינו מקור ברור לאסור זאת בתשעה באב, אך אם רגילה להתאפר רק לכבוד שבת ויו"ט, דינה כמבואר לעיל לעניין תכשיטי שבת ויו"ט בתשעה באב [הסתרת פצעים מותר בכל אופן] [לכאורה נראה שאיפור אינו אסור משום סיכה, וכדמשמע בשו"ע (יו"ד סי' שפא ס"ו) שאיפור אסור לאבל משום רחיצה ולא משום סיכה. ואף שמבואר בגמ' (תענית ל) להשוות את אבלות ת"ב לדיני אבלות על מת, וא"כ לכאורה היה צריך לאסור איפור בת"ב מדין רחיצה כבאבלות, אך באמת אין הדינים שווים לגמרי – וכדמצינו שבאבלות צריך לשבת ע"ג קרקע מדינא ואילו בת"ב זהו רק מנהג עד חצות. וכן מצינו להיפך, שבת"ב אסור להושיט אצבע במים (סי' תקנ"ד ס"ז), אך באבלות מותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו (יו"ד שם ס"א), אמנם איסור הרחיצה בת"ב אינו מדין אבלות אלא מדין התענית (עני' מנח"ח מצוה שיג נחי' מרן רי"ז הלוי ריש הל' תענית)].

מנהגי אבלות בצאת הצום
נה. האם ברכת שהחיינו לספרדים מותרת מיד בצאת הצום או רק אחרי השקיעה של י' באב. ומה הדין לעניין שמיעת מוזיקה.

תשובה: ברכת שהחיינו מותרת מיד במוצאי הצום (וכדעת המאמר"ר (סי' תקנ"א ס"ק טו), וכ"ה בדע"ת ובא"ח לגאון מבוטשאטש, ואולם החיד"א בספרו מחבר"ר (סי' תקנ"א ס"ק ב) ובשו"ת יוסף אומץ (סי' נו) ומורה באצבע (אות רמא) ובשע"ת (שם ס"ק ב) וכן בספר מועד לכל חי (סי' י אות צג) מחמירים בכך). ולעניין שמיעת מוזיקה מוקלטת – אף שלעניין ניגון בכלי שיר ממש יש לחוש שמותר רק אחרי השקיעה של י' באב, בזה יש להקל כבר מצאת הצום [לספרדים].

נו. שאלה: האם מותר לאשכנזים ללבוש בגדים מכובסים בצאת הצום.

תשובה: יש להסתפק בדבר, וראה במקור (בצאת הצום נתבאר להדיא איסור כיבוס, אך לא נתבאר לאסור לבישת בגדים מכובסים, ולכאורה נראה שדינים שווה, ואסור. ושמוא יש להקל בשעת הדחק, אך לכתחילה נכון לקטן ללבוש כמה דק', או ללכלכם ברצפה).

נז. שאלה: אשכנזי היוצא לדרך, האם יכול להסתפר או לכבס מיד במוצאי הצום.

תשובה: אם אין אפשרות אחרת, אפשר מיד במוצאי הצום, ול"צ להמתין לבוקר. והשנה, שי' אב חל ביום שישי, הדבר קל יותר, ומותר בכל שעת הצורך [ואם יש אפשרות לכבס ע"י בן ספרד או ע"י גוי, עדיף] (סי' תקנ"א ס"ד, עיי"ש משנ"ב ס"ק לט ושעה"צ ס"ק מא, בה"ל סי' תקנ"ח).

נח. שאלה: האם מותר לצאת לנופש בי' אב לפני חצות.
תשובה: מותר (וראה עוד בגיליון הקודם משנ"ת לעניין נופש בתשעת הימים).

נט. שאלה: האם היתר רחיצה וכיבוס בי' אב שחל ביום שישי, הותר רק לכבוד שבת או שהותר בכל אופן.

תשובה: מותר אף שלא לכבוד שבת (אף שישוד היתר הוא לכבוד שבת (כמבואר במג"א ומשנ"ב סי' תקנ"ח), נראה שבשנה זו לא אסרו כלל רחיצה וכיבוס, ומותר אף כשהם לא לכבוד שבת. ולכן מותר לרחוץ אף כמה פעמים, וכן מותר ללכת לים, וכן הותר אף לכבס בגדי יום חול. ואף שבשבר יוון, וכן בשמיעת מוזיקה וברכת שהחיינו, אין היתר מיוחד השנה, כיון שאינם לכבוד שבת, מ"מ יש לחלק שדברים אלו במהותם אינם לכבוד שבת, ולכן אין בהם היתר השנה, אך רחיצה וכיבוס שהותרו ביסודם לכבוד שבת, הותרו אף שלא לכבוד שבת).

קו בית ההוראה
0733-260-800

להפניית שאלות לרב ולקבלת
הגיליון למייל - פנו לכתובת
6191265@gmail.com

הגיליון הודפס לע"נ
מרת טובה (טאובר)
בת ר' יעקב שלום ז"ל

לתרומות והנצחות
ניתן לפנות לקו בית
ההוראה – שלוחה 11